

Розділ I. НАУКОВО-КОНФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ВИКЛИКІВ

УДК 322:2-67(477)«364»

*Анатолій Колодний,
Людмила Филипович
(м. Київ)*

ЗМІНИ РЕЛІГІЙНОГО ЛАНДШАФТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН

З початком російсько-української війни у 2014 р. релігійний ландшафт України децю змінився. Анексія Криму та окупація частини Донецької та Луганської областей вплинули на конфігурацію української релігійної карти. Така звична статистика релігійної мережі України зазнавала постійних уточнень щодо тимчасово анексованих територіях. Вперше за майже 25 років державної незалежності і свободи совісті було зафіксовано істотне зменшення кількості релігійних організацій та географія їх поширення. Перш за все це торкнулось мережі ісламських організацій, переважну більшість яких складала саме кримські громади мусульман. Суттєвих змін зазнало і православне життя українців. Відкрита агресія Росії проти України 24 лютого 2022 р. призвела до трагічних втрат серед віруючих українців, до руйнувань культових споруд, до масової міграції, до знищення релігійних центрів духовного життя України.

Ключові слова: державно-конфесійні відносини, Духовний центр мусульман України, Православна церква України (ПЦУ), Римо-католицька церква, Російська православна церква (РПЦ), Українська Греко-католицька церква, Українська православна церква московського патріархату (УПЦ МП).

Війна прискорила ідентифікаційні процеси в українському суспільстві, скорелювала державно-конфесійні відносини в країні. В переважній більшості областей України держава й релігійні організації динамічно зміцнювали своє партнерство, розвивали нові форми взаємин, спільними зусиллями зберігали релігійний плюралізм і свободу віросповідань. Релігійні організації, які випали із загального українського патріотичного тренду, не толерувалися локальними спільнотами, відповідно й Обласні державні адміністрації (ОДА). На окупованих українських територіях колаборантські органи влади насаджували російську модель державно-церковних відносин (ДЦВ), утверджуючи церковну монополію Російської православної церкви (РПЦ), ігноруючи релігійні потреби католиків, протестантів, юдеїв, мусульман, представників нових і нетрадиційних релігій. З'явилась напруга у відносинах центрального органу

влади і суспільства щодо неоднозначної позиції Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП) та реакції її керівництва на російську агресію. Загальні правові засади ДЦВ, визначені в Конституції і Законі про свободу совісті та релігійні організації, без відповідної до стану війни контекстуалізації в їх тлумаченні й імплементації перетворюються на абстрактні вимоги, що не діють в умовах критичної небезпеки для країни.

Основний виклад

Від 2014 р. релігійні процеси в Україні істотно прискорилися. Революція Гідності, анексія Криму та окупація частини Донецької та Луганської областей, а врешті повномасштабна російсько-українська війна стали причинами видимих трансформацій релігійного життя в Україні, а відтак і змін її релігійного ландшафту.

1. На релігійній карті України з'явилася Православна Церква України (ПЦУ). З часу проведення об'єднавчого 2018 р. собору трьох гілок українського православ'я (Української православної церкви Київського патріархату – УПЦ КП, Української автокефальної православної церкви – УАПЦ і частини Української православної церкви Московського патріархату – УПЦ МП) та отримання у 2019 р. від Вселенського патріархату Томосу на автокефальність, ця обставина змінила розстановку православних сил не тільки в Україні, але й в світі. Гегемонія УПЦ МП в Україні, а РПЦ в світі сильно похитнулася. В процесі визнання ПЦУ Вселенське православ'я ще більше поляризувалося: чітко визначилися ті церкви, які підтримали Константинополь, і ті, хто виступив за Москву, яка не може погодитися з тим, що в диптиху православних церков п'ятнадцятою з'явилася ще одна автокефальна церква – українська. Склалася парадоксальна ситуація. Ті, хто був ніким 30 років і вважалися розкольниками, з ким ніхто не хотів мати справу в релігійному світі, всяк ігноруючи будь-які робочі відносини, нині набули канонічного статусу. А їхня візаві – УПЦ МП – втратили цей канонічний привілей, оскільки проголошена ними незалежність (навіть не автокефальність!) ніким не визнана.

Ця обставина вимагала кардинальної корекції ДЦВ, які досі коливалися в залежності від впливу тієї чи іншої церкви на державних керівників. Не всі державні чиновники, особливо вищої ланки, позитивно сприйняли появу ПЦУ. Державні органи стали полем протистояння прихильників УПЦ МП і ПЦУ, патронування з боку держави то однієї, то іншої церкви.

2. В кількісно найбільш чисельній парафіїми Православній Церкві України Московського Патріархату відбувся по суті «церковний переворот». Прихід на предстоятельство в ній після смерті митрополита Володимира Сабодана владики з Буковини Онуфрія Березовського, який на відміну від попередника не вирізнявся проукраїнською орієнтацією, визначив денаціоналізаційні процеси в цій церкві. Саме Онуфрій не погодився із оцінкою Голодомору як геноциду українського народу, назвавши його Божим покаранням українців («катюзі по заслугі» – його слова). Очоливши УПЦ МП, Онуфрій усунув із офісу Церкви всіх близьких до Володимира Сабодана проукраїнських діячів, зокрема митрополита Олександра Драбинка, пресекретаря Церкви протоієрея Георгія Коваленка. Інші, турбуючись про свою церковну кар'єру, пішли в стан мовчанки-неукраїнськості, хохляндства. Онуфрій довго не визнавав Росію агресором, закликав до якогось абстрактного миру, а відтак вирівнював українських воїнів із сепаратистами і московськими загарбниками. Вияви національної належності українців, зокрема мовну, владику подавав як гріх. Своєю позицією щодо міжконфесійних відносин в країні, ворожістю до Православної Церкви України Онуфрій сприяв розпалюванню міжконфесійних протистоянь, зокрема в православному сегменті країни. Тільки під тиском обставин війни та засуджуваної реакції своїх вірних керівництво церкви обережно почало рух в бік реальної автономізації від Російської православної церкви (РПЦ). Рішенням помісного собору 27 травня 2022 р. церква проголосила себе незалежною від РПЦ. Але і досі УПЦ перебуває в стані невизначеності до політичного і релігійного Кремля. Вона ніби очікує повернення колишнього статусу, коли сприймала себе церквою-донькою МП, від якої так і не отримала визнання своєї

автокефальності. Факти масової колаборації із окупаційною владою Церква Московського Патріархату актуалізують питання про єдину офіційну позицію УПЦ щодо війни, щодо духовного і ментального зв'язку із православною Москвою. Поки УПЦ чітко не проголосить свою проукраїнську орієнтацію, а не буде уникати ясних відповідей на гостре питання «З ким ти, Церкво: з Києвом чи московою», до тих пір УПЦ постає в Україні однією із найбільш організованих і структурованих спільнот з явною протидією утвердженню української незалежності, з прагненням повернути Україну в нову союзну спільноту з російським верховенством в ній. В умовах відкритого військового протистояння така позиція означається як антиукраїнська – антидержавна й антинаціональна.

В унісон з Путіним Московсько-православна церква, тобто УПЦ, обстоює концепцію «русского міра», який призвів до масового винищення українців під прапором цих ідей – «єдиної і неделимої святої русі», «єдиноістинності російського православ'я», «богообраності російського народу і Путіна». РПЦ досі відчуває фантомні болі від деприватизації історії Київської Русі, князя Володимира, Софії Київської, від відокремлення москви від київської хрещальної купелі, продовжує активно поширювати й утверджувати вчення про «Москву – третій Рим», про Росію як джерело православної цивілізації, вчення про староросійську мову як сакральну мову та ін.

В Україні досі вільно діють промосковськозорієнтовані православні біляцерковні структури. Вони постійно здійснюють по Україні хресні ходи під російськими прапорами, з іконами імператора Ніколая II й імперськими гаслами «Православіє–Самодержавіє–Народность». Пропагується Російська імперія, а в такий спосіб і бажання повернутися до неї. Відбувається нехтування українською державною незалежністю, українською символікою. Ніхто цю антиукраїнську діяльність не присікає. Держава чи байдужа, а чи ж безсила у боротьбі з неприкритим антиукраїнством цих структур. Братства виступають проти європейської орієнтації України, навіть блокують її державні установи з вимогами недопущення входження країни в ЄС. Церква МП заявляє, що до цього «політичного православ'я» не має відношення (навіть за

митрополита Володимира засуджувала його), але ж проводяться ці заходи від її святинь і храмів, все антиукраїнське промосковське оздоблення колон знаходиться в її приміщеннях (зокрема в Києво-Печерській Лаврі), всі ці ходи проводяться з участю її священнослужителів і монахів, супроводжуються силами МВС, фінансуються церквою чи її спонсорами.

Наявне прагнення Московського Патріархату і його фактичного філіалу в Україні – УПЦ МП всіляко дискредитувати українські національні спільноти, оголошуючи їх виявом українського фашизму. Всі релігійні громади, які підтримують Україну у війні з Росією, оголошуються нацистськими/фашистськими, а тепер вже і сатанинськими. Дістається всім, нерпцовським структурам. Так, зокрема УГКЦ, в пресі Московської церкви подається як фашистська організація, а їхні очільники митрополити Андрей Шептицький і Йосиф Сліпий – фашистами. Фальшується історія греко-католицизму, спотворюється природа уніатизму, принижується людська гідність вірних УГКЦ. Шельмуються й ті протестантські громади, які однозначно демонструють свою проукраїнську позицію. Негативної реакції з боку РПЦ зазнають іудейські, мусульманські, буддистські та інші релігійні спільноти, що розуміють і розкривають істинні наміри Москви із знищення української держави та її громадян.

Держава не має єдиної і чіткої позиції щодо такої політики УПЦ. Чисельні заклики заборонити цю організацію не знаходять відповідних пояснень з боку держави, а заяви спікера парламенту Руслана Стефанчука про вирішення проблем УПЦ після війни фактично заморожують складний конфлікт між громадянським суспільством і УПЦ. Івано-Франківська ОДА, не чекаючи вказівок з Києва, а особливо після втечі у Москву УПЦєшого єпископа Серафима закрила їхній храм до належного оформлення документів, зокрема перейменування у відповідності до Закону підпорядкування єпархії РПЦ. Все йде до того, що жодної парафії УПЦ на Прикарпатті не буде.

Під час війни роль держави має посилитися, держава має надсилати суспільству зрозумілі меседжі, формулювати загальні підходи, цементувати, а

не розколювати суспільство. Чи держава думає, що неоковирне адвокатування УПЦ спасе цю церкву від краху? Від позору, він ганьби? УПЦ тепер має виправдовуватися, чому не встали владики УПЦ МП на вшануванні героїв у Верховній Раді, чому не засудили московську агресію, чому не відспівали в храмі загиблого воїна, чому співпрацювали з окупаційною владою, чому втекли з Ізюма в Росію тощо. Держава мала б зніщувати відкриту розмову громадянського суспільства і УПЦ, від якої громадяни, свідомі патріоти, хочуть почути відповіді на свої «Чому?». А так невідомо, чи ведуться якісь консультації, чи зустрічаються очільники влади з церквою? Ніхто не говорить про суд над церквою, але пробити стіну глухого мовчання має держава, яка реєструвала цю церкву. Можливо, що аргументи, якими користуються вірні УПЦ для виправдання своєї поведінки, і переконують решту в доцільності в часі війни саме такої позиції. Розмови про відокремлення церкви від держави в умовах війни є демагогією. Зараз всі працюють на перемогу, тому мають єднатися, а не відокремлюватися. Держава під час війни не повинна відокремлюватися від церкви, від українського суспільства.

3. Поява в релігійному житті України ПЦУ стала неабияким канонічним викликом для католиків. Зареєстрована державою і визнана Вселенським патріархом нова церква вимагала налагодження офіційних відносин від РКЦ та УГКЦ, які раніше підтримували такі контакти переважно з УПЦ, а УПЦ КП та УАПЦ ігнорували. Ми є свідками певної еволюції католиків у ставленні до ПЦУ – нового суб'єкту міжконфесійних і державно-церковних взаємин. Війна прискорила ці зміни, оскільки патріотичні орієнтації УГКЦ і ПЦУ повністю збігаються, а позиція РКЦ в Україні щодо агресії росії із її засудженням дещо відрізняється від суперечливої офіційної позиції Ватикану, яка коливається від визнання величності російського народу, «гуманістичного по своїй природі», а по суті виправдання тих безчинств, які творяться цим «великим народом» на українській землі, до мантричних повторень фраз про перебування українців в серці папи...

Як в УПЦ, так і в РКЦ відсутня одностайна реакція ієрархів церков на війну в Україні. Ще в часи Майдану частина церкви безумовно прийняла

протест українців проти автократії і тоталітаризму в особі Януковича, а інша – вичікувала, куди схилиться історія боротьби за демократію. Так і зараз, в умовах війни, РКЦ в Україні безумовно дослухається до Ватикану, до думок папи Франциска. На таку позицію впливає те, що серед кліру РКЦ багато представників інших національностей, зокрема польської. Неодноразово говорилося про те, що пора цій церкві здолати польськість і вивільнитися від того, що її предстоятелем обирають вихідця з Польщі. Складається враження, що Ватикан не довіряє етнічним українцям. Визнанням Львова і Галичини «польськими кресами» глава католиків України владика Мечислав Мокшицький не отримує підтримку з боку українців, а скоріше заслуговує визнання його *persona non grata*. Його останні заяви про необхідність надання статусу державної мові агресора і окупанта обурили українське суспільство, які розцінили ці рекомендації як некваліфіковане втручання в наші внутрішні справи.

Латентне історичне протистояння між греко- і римо-католиками в Україні, чого прагнуть не афішувати ні ті, ні інші, нині, в умовах війни, загострилося через подвійну позицію папи Франциска, який не хоче через Україну посваритися із Російською православною церквою. Тому він приймає неоднозначні з т.з. українців рішення щодо пасхальної хресної ходи у Римі за участі українки і росіянки, розглядає події на Сході України як вияв громадянської війни, засуджує надання Україні зброї для оборони від агресора, засвідчує своє бажання відвідати Москву перед візитом до Києва, наголошує на гуманності росіян, які обирають і шанують свого президента-фашиста Путіна тощо.

Політична зрілість українського суспільства спричиняє критику ватиканської остполітики, спрямовану на стримування, а в реальності потурання агресивності ворога, його руйнівних настроїв і дій. Плазуванню перед Ватиканом, який впродовж століть не був другом України, приходить кінець: в цій війні Україна заявляє про себе як про суб'єкт міжнародних відносин, як активний учасник переформатування і політичної, і релігійної карти світу. Потужний протестний голос звучить від громадянського суспільства, експертів, державних очільників, зокрема від посла України у

Ватикані Андрія Юраша, від самих вірян-католиків та церковних керівників. З повагою до віку і статусу папи Римського, але доволі жорстко засуджується позиція понтифіка, який «поважає і великий російський, і український народи». Догматична непомилність папи у питаннях віровчення і моралі серйозно хитається в свідомості його вірних. Але Українська держава уникає відкритих офіційних реакцій на такі образливі висловлювання Апостольської Столиці.

4. Неоднозначну щодо обраного Україною проєвропейського шляху позицію досі займають деякі протестанти. Україна своїм Майданом виступила проти проголошеної Януковичем євразійської орієнтації країни, проти митного союзу з росією, але окремі протестантські спільноти зберігають свої давні контакти із росією, її навчальними і керівними центрами, чим в умовах війни ігнорують ті проукраїнські орієнтації, які має більшість спільнот із Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій. Протестанти ревно моляться за мир (але не за перемогу України у війні), дякуючи Богу за можливість жити в спокої на неокупованих територіях, просять про Божий захист совірників на окупованих землях, але переконані, що українці покарані цією війною за відсутність віри, за байдужість до Христа.

Євроазійську зорієнтованість виявляли до останнього й адвентисти, й баптисти, які остаточно вийшли із спільних з росією євро-азійських структур та організацій. Чітку українську зорієнтованість в протестантизмі займають насамперед Християни віри євангельської (п'ятидесятники) та Українська Лютеранська Церква. Церква ХВС нещодавно оприлюднила документ, де засудила діяльність російських п'ятидесятників, керівник яких Ряховський значиться в особистих радниках Путіна, а спільнота загалом схвально ставиться до московської агресії.

Протестанти слабо представлені з ЗСУ через віросповідну заборону брати зброю до рук. Але частина з них виконує капеланські і волонтерські функції. Відзначилися протестанти у справі масового вивезення мирного населення із регіонів бойових дій, у зборі і розподілі гуманітарної допомоги нужденним, відбудові зруйнованого житла, медичній допомозі тощо.

Держава всяк підтримує таку діяльність протестантів, іде їм назустріч у наданні дозволів на виїзд за кордон у волонтерських справах, в організації волонтерських хабів, центрів, складів, при розподілі допомоги потребуючим, в медичному обслуговуванні населення, переміщених осіб тощо. За підтримки місцевої влади протестантські громади на місцях прихистили тисячі біженців, постійно надають їм гуманітарну підтримку. Але привілей, який мають протестанти у справі мобілізації, тим більше в часі доленосної війни з ворогом, коли православні і греко-католики, язичники і невіруючі, мусульмани і юдеї ціною власного життя виборюють протестантами та їхнім дітям свободу і незалежність, потребує переосмислення через оновлення Закону про військову службу, щоб він не був «схованкою» для ухилянтів від цієї служби, а враховуючи віросповідну заборону на використання зброї, замінив її альтернативними формами служби, різними формами посиленої допомоги ЗСУ, біженцям для перемоги України.

5. Помітна невизначеність щодо нинішньої війни спостерігається і в організаційних структурах мусульман України. Розташовані не на окупованих територіях духовні управління мусульман по-різному позиціонують себе. Духовне управління мусульман України (ДУМУ) муфтія Ахмеда Таміма не заявляє чітко про своє засудження російської агресії. ДУМУ мало навіть донедавна приятельські відносини із лідером Чечні Кадіровим, бойовики якого воюють як добровольці проти незалежної України.

Проукраїнську зорієнтованість виявляло і виявляє нині ДУМУ Умма. Недавній муфтії цього Управління Саїд Ісмагілов стояв на Донецькому Майдані. З метою уникнення арешту вимушений був виїхати до Києва і продовжив духовно-благодійницьку діяльність у співпраці з громадським мусульманським товариством «Арраїд». Зараз служить у ЗСУ в екіпажі парамедиків Хоттабич. Вивозить поранених з передової як водій-стрілець. Недавно обраний новий муфтії імам мусульман Львова і Галичини шейх Мурат Сулейманов, який є одним з найосвіченіших мусульманських релігійних діячів України. Він вільно володіє українською, кримськотатарською та арабською мовами.

Невідомою і нечутною залишається діяльність на Донбасі Духовного Центру мусульман України, до якого входять переважно волзькі татари, які вимушені підтримувати промосковську зорієнтованість свого лідера Рашида Брагіна. Наявні в Україні громади мусульман-шиїтів не відіграють помітної ролі в мусульманській уммі країни.

Держава мала б ефективніше використовувати нині ісламський фактор для налагодження дружніх відносин з арабським світом, який загалом у російсько-українській війні зайняв неукраїнську позицію. Нейтральність деяких мусульман України щодо російсько-української війни є неприйнятною для державної безпеки України, про що держава має прямо і відкрито заявити.

6. Не до кінця чітко вербалізована позиція іудейських організацій. Про свою проукраїнську зорієнтованість заявив керівник центру Прогресивного юдаїзму Олександр Духовний. Активно і словом, і ділом підтримує українців Моше Айсман, головний рабин України, який очолює Всеукраїнський конгрес іудейських хасидських релігійних громад. Він неодноразово звертався до уряду Ізраїлю, який відмовляється поставляти Україні навіть оборонну зброю, з проханням допомогти у війні з російським агресором.

Незрозумілою залишається діяльність «Конгресу євреїв України», який очолював депутат ВР з опозиції Рабінович. До того ж, він організував і очолив явно не проукраїнську партію «За життя!», яка висувала в Президенти країни регіонала Бойка. Тривалий час через належний Рабіновичу телеканал 112 критикувалася українська влада, європейський вибір України, орієнтація на ЄС та НАТО.

Держава не до кінця враховує в своїй міжнародній політиці (особливо під час війни) наявність в Україні світових центрів юдаїзму, які очолюються авторитетними іудейськими лідерами, що мають неабиякий вплив на різні країни, на їх керівників. Загалом іудейські громади України органічно вписались в українську модель ДЦВ, цінуючи недискримінаційну політику держави щодо євреїв/юдеїв в Україні.

Висновки. Зазначені трансформації, яких зазнала конфесійна карта України під час війни з 2014 р., потребують кореляції державно-конфесійних

відносин, в наданні їм більшої однозначності, прозорості, взаєморозуміння. В переважній більшості областей України держава і релігійні організації динамічно зміцнювали своє партнерство, розвивали нові форми взаємин, спільними зусиллями зберігали релігійний плюралізм і свободу віросповідань. Релігійні організації, які випали із загального українського патріотичного тренду не толерувалися локальними релігійними спільнотами, відповідно і ОДА. На окупованих українських територіях колабораціоністські органи влади насаджували російську модель ДЦВ, утверджуючи церковну монополію РПЦ, ігноруючи при цьому релігійні потреби католиків, протестантів, юдеїв, мусульман, представників нових і нетрадиційних релігій. З'явилась напруга у відносинах центрального органу влади і суспільства щодо неоднозначної позиції УПЦ та реакції її керівництва на російську агресію. Загальні правові засади ДЦВ, визначені в Конституції і Законі про свободу совісті та релігійні організації, без відповідної до стану війни контекстуалізації в їх тлумаченні й імплементації перетворюються на абстрактні вимоги, що не діють в умовах критичної небезпеки для країни.

Українське суспільство очікує, що держава більш виразно прояснить свою позицію щодо цих змін, спрогнозує й доведе до відома своїх громадян ті кроки, які приведуть до повернення нормального релігійного життя після перемоги, відновлення зруйнованих храмів, відшкодування понесених втрат релігійними організаціями тощо. Бажано провести державну перереєстрацію всіх релігійних структур України із врахуванням при цьому їх суспільних орієнтацій і характеру зв'язків із зарубіжними релігійними центрами.

Окрім вже наявних науково-експертних рад з проблем релігійного життя при Міністерстві освіти та науки, Міністерстві культури та інформаційної політики, Міністерстві закордонних справ, варто такі мати при Міністерстві цифрової трансформації та Міністерстві юстиції. При СБУ варто утворити громадську Науково-експертну раду з безпеки в гуманітарній сфері.

Держава має зніціювати вивчення конфесійної періодики України, ту друковану продукцію, яка завозиться із зарубіжжя для поширення серед

українських вірян з метою захисту національного інформаційного і духовного простору. Давно назріла необхідність перевірити всю систему книготоргівлі, особливо в магазинах і кіосках конфесій.

За підтримки громадськості саме держава має порушити перед Верховною Радою питання про внесення в діючий Закон про свободу совісті і релігійні організації статті, які б чітко визначали зміст принципу відокремлення Церкви від держави і школи від Церкви, вказавши на невідокремленість Церкви від суспільства, на бажаність і можливість включення різних релігійних спільнот в розбудову української держави. Війна показала, що закон має передбачати покарання за релігійну діяльність всупереч інтересам українського народу, його національної і державної безпеки.

УДК 271.2-752:2-523.6(477)«17/182»

*Василь Фазан
(м. Полтава)*

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В ДУХОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ПРАВОСЛАВНИХ ЛАВР УКРАЇНИ (XVIII – ПОЧАТОК XIX ст.)

У статті йдеться про еволюцію освітньо-навчального процесу в церковних освітніх закладах при Православній церкві України.

Ключові слова: лавра, освіта, православ'я, учні, церква.

Сучасні глобалізаційні процеси вмотивовують утворення світової освітньої мережі, визначають роль освіти як одного із основоположних факторів розвитку суспільства. Перспективним структурним складником національної системи освіти виступає просвітництво Лавр. Працюючи на засадах національного виховання, дитиноцентризму, воно спрямоване на впровадження технологій диференційованого, профільного навчання, індивідуальних освітніх траєкторій розвитку учнів.

Метою дослідження є аналіз організації і структури освітнього процесу в навчальних закладах Лавр на території України.

Зауважимо, що освітні установи (колегіуми) засновувалися за ініціативи настоятелів та єпископів великих монастирів і Лавр України і входили до числа навчальних закладів Православної Церкви. Колегіуми України були створені на